

Ünnepi munkásszokások

A néprajz új munkaterülete: a munkáshagyomány-kutatás egyre újabb eredményekkel gazdagítja ismereteinket. Bár a gyűjtők és az átvizsgált területek száma meglehetősen csekély, mégis egyes vonatkozásokban már eljutottak az első összefoglalásig. Nemrégiben jelent meg a *Magyarországi munkásdalok* gyűjteménye, mely jelentős hibái ellenére, bemutatott 180 szövegével, dalmával, változataival, de főleg jegyzetanyagával kiinduló pontja lehet a további rendszeres kutatásnak.

De a munkáshagyománykutatás nem állhat meg csupán a dalok, verseszövegek gyűjtésénél. Egyre inkább ki kell terjeszkednie a szájhagyomány egyéb területeire, sőt az anyagi kultúra vizsgálatára is. A munkásság néprajzi szempontú vizsgálata a *társadalmi szokásanyag* terén is sikerrel kecsegtet.

Melyek főbb szempontjaink a szokásanyag vizsgálata terén? Mindenelőtt a *folytonosság*, ezen belül a *továbbélés* és az új tartalommal *telítődés* figyelemmel tartása. Megszabja vizsgálatunk irányát, hogy a *munkásszokások mennyiben kapcsolódnak a paraszti hagyomány valamelyik rétegéhez, másrészt a XIX. sz. végéig sok tekintetben még élő céhszokásaink egyes elemeihez.*

A következőkben a munkáshagyományok e kevésbé ismert részéből a *szokásokból* mutatunk be néhányat.

1. AZ ÉPÜLET FELBOKRÉTÁZÁSA

Nem ismeretlen látvány falun, de még városon sem, hogy az újonnan épített házakon messzire látszó, zöld gallyakból és színes papírszalagokból készített bokréta leng a szélben. A bokréta kitűzése ünnepi alkalom az építőmunkások körében és mai formájában is azt jelenti, hogy a falakat sikeresen felhúzták és a tetőszéket beemelték. Lélektani alapja: az alkotó munka után érzett öröm.

Ehhez az ünnephez számos szokás fűződik. Babonás, régebbi jelképekre utaló vonatkozásai nem ismeretlenek a kutatók előtt. Szinte a házépítés minden fázisát végigkísérik a különböző bajelhárító eljárás módok.¹ A bokrétázás azonban, mint az építőünnep jelképe, nemcsak a munka sikeres elvégzését jelenti, hanem mélyebb értelme is van, bár századokon át jelentős formai és tartalmi változásokon ment át. Az épületfelbokrétázás mindennapivá vált, egyszerű szokása — voltaképpen az egykori építőáldozat emléke.

1. Pl. Galgamácsán „az építőmester a ház elejére és a sarkokra kígyószerűen szalmát csavart, hogy másnál is szerencséje legyen. Ez annyiban is jó volt, hogy a szalmakötél a sárfal sarkait is erősítette, főjelentősége azonban babonás”. *Gönyei Sándor: Néprajzi Ertesítő* (= NE) 1940 : 25. 1.

Délkelet-Európaszerte ismert a Kőműves Kelemenről szóló népballadánk alapmotívuma, amely — bár egyes mozzatai még korábbi időkre mutatnak — a XVI—XVII. században keletkezhetett.

*Amit raktak délig, leomlott estére,
Amit raktak estig, leomlott reggelre.*

A baj elleni hagyományos orvosság: emberáldozat. A »hely« nyugalmában megzavart, haragvó »szelleme« rázza a földet és omlasztja le a falakat. Engesztelésére egy mód van:

*Kinek felesége legelébb jó ide,
Szép gyöngén fogjuk meg, dobjuk bé a tűzbe,
Keverjük a mészbe gyöngö teste hamvát,
Avval állítsuk meg magos Déva várát.*

Az építőáldozat gondolata a természeti népek egykori hitvilágában, gyökerzik. A természeti népek lélekkel ruházták föl a környező természet minden jelenségét. E hit, az ún. animizmus szerint: lélek, szellem lakozik minden élőlényben és tárgyban. Így a »hely«-nek is van szelleme. Ez a szellem, ha nyugalmát háborgatják, bosszút áll: megsemmisíti az ember munkáját. Ezért, engesztelésül hajléképítéskor embert áldoztak neki. E hiedelem és eljárás mód világszerte tovább élt a középkoron át napjainkig. Kiveszése lassan, fokozatosan történt. Emberélet feláldozása helyett, később már háziállatot helyeztek el az alapfalban.²

Az állatáldozatnál a hiedelem szerint vigyázni kellett, hogy az állat ne legyen vérengző természetű.³ Számos más hazai adat is bizonyítja a szokás elterjedtségét és folytonosságát.⁴ Rokonnépeinknél is ismert volt: pl. a votjákok

² Tordán pl. egy régi épület alapfalában, lebontása közben cserépedényben tojás és kakasmaradványokat találtak. *Téglás István*: Építőáldozat emléke Tordán. NE. 1910 : 60—61. l.

³ Ugyancsak Tordán egy másik ház alapfalából, cserépedényben csirkecsontok és néhány 1765-ből való zöldrozsdás rézpénz került elő. Az egyik építőmunkás megjegyezte a kútatónak: „Nem volt az uram semmi drágaság, csak egy tyúk lehetett, melyet a ház régi gazdája, mielőtt a házba beköltözött volna, a maga és családja élete megváltásául adott el oda a küszöb alá”. *Téglás István*: Építőáldozat Tordán. (2. közl.) NE. 1913 : 99—101. l. A macskaáldozattól való óvakodásra l. *Téglás*: l. m. 1910 : 61. l.

⁴ Ehhez kapcsolódó adatok: Szeged: viszont új házba való bemenetel előtt élő macskát dobtak be az ajtón. *Bálint Sándor* szíves közlése. Az adat az 1910-es évekre vonatkozik: XVIII. sz.-i adatok a törökökkel is kapcsolatba hozzák az emberáldozatot. Állítólag két jobbágyfiút falaztak be elevenen a banyalukai vár kidült falának felépítésekor az alapokba. A forrás említi, hogy a „törököknek minden nevezetes épületeik efféle iszonytató áldozatokba kerülnek”. *E. J. Ethnographia* (Ethn.) 1928 : 53. l.; *Timár Kálmán*: Az építőáldozat babonája. Ethn. 1911 : 177. l. Egy angol dominikánusnak, R. Holkotnak (1349) *Super Sapientum Salamonis* c. művéből idézi a befalazásról szóló mondat, mely szerint a vakolatba egy ifjú véretnél kell keverni, hogy a ház össze ne dőljön; A Privigye melletti Cherenóc község gótikus templomtornyán, egy kőfaragást, mely pólyásgyermekek életnagyságú képét mutatja, — szintén, mint az építőáldozat egykori emlékét tartják számon. *Ernyey József*: Építőáldozat emléke. NE. 1927 : 260—61. l.; Kazany orosz város építésével kapcsolatban is tudunk építőáldozatról, egy árza-mordvin ballada tanúsága szerint. Ethn., 1928 : 53. l.; Erendréden házépítéskor kutyát ütnek agyon és beépítik a falba, hogy tartós legyen; Patóházán és Opályiban új házba nem költöznek addig, míg benne egy kutyát vagy egy kakast le nem vágta és azt a ház tövébe el nem ásták. *Szendrey Zsigmond*: Szatmár megye néphagyományai. Ethn. 1928 : 34. l.; Tunyogon új ház építésének kezdetén az első ásonyom helyére a fundamentumba, lehetőleg mélyen befalaztak egy élő tyúkot vagy macskát. Azt mondják, ezzel vámot adnak; Porcsalmán fizetnek azért, hogy valaki az új házban töltsen az első éjszakát. Nagygyécén és Szatmércsekén szintén állatáldozatot falaznak be. *Luby Margit*: NE. 1927 : 261. l.; A balatonmelléki Somlóvidéken, az első éjjel csak állatok alszanak az új házban, s csak azután ember, mert „akkor már nem ártnak” neki a földben levő betegségek vagy rosszak.” *Relkovic Davorka*: Adalékok a Somló vidék folklorjához. Ethn. 1928 : 95. l.; Temesvárott 1925-ben, az Allatvédő Egyesület följelentésére a rendőrség eljárást indított egy Richter nevű építész ellen, aki saját bevallása szerint több esetben az építetők kívánságára, épülő házuk alapjaiba egy dobozban élő kakast helyeztet el, hogy az szertencét hozzon az új házra. Ethn. 1925 : 172. l.

»házépítéskor, vagy új házba költözéskor állatokat: fekete ürü, ökör, vagy sárga, szürke csikót áldoznak a földistennek és az áldozati állat egyes részeit elássák.«⁵ Idővel jelentéktelenebb lett az áldozat, s már csak tojást, vagy csirke-tollat falaztak be. Pl. Kapuvár építkezésénél a néprege szerint 9000 tojást keverték a mész közé.⁶ Nagyikunsgban a Zádor-híd építésénél »a meszet má-dártojással oltották, hogy annál erősebben kössön.«⁷ Oroszországban is »né-mely helyen az épülő ház falába tojást falaznak be, hogy az épületet a rossz szellemek s a varázslat ellen megvédje.«⁸

Néhol — főleg nyugaton — a feláldozandó élőlényt megégették és ham-vait keverték a habarcsba. Ez a hatás látszik a Kőműves Kelemen balladán is. A szokások fennmaradását elősegítette a nagyobb építmények (várkas-télyok) gyakori beomlása. A nehéz falak súlyát nem bírta a talaj, de a leom-lás valódi okát még nem tudva, a katasztrófákat a helyi szellem haragjának gondolták.

Érdekes jelenség a fejlődés folyamán az áldozat előli kitérés gyakorlata: Gyulán a ház felépítése alkalmával, a ház valamelyik részén néhány-araszos sarkot nem vakolnak be és ezt a részt nem is meszelik. Amíg a ház nincs tel-jesen készen, az »ártó szellem« nem követelheti a neki járó áldozatot! Ezt a kihagyott részt természetesen sosem fejezik be.⁹ Szeged Alsótanyán az is-tállók egyik sarkát hagyják meszeletlen, az épület befejezetlenségének jel-képül.¹⁰

Az építőáldozat emberéletet követelő formáját hazánkban csak a ballada őrizte meg, minden egyéb feljegyzés a hagyomány enyhébb alakját ismeri.¹¹ Ismeretes az állatok hasznával való »megváltás« is. A tojáson kívül tejjel és mézzel is keverték a máltért. Egyes helyeken a »vámot« az alapba leásott pénzben adták meg. Itt kapcsolódik az épület felbokrétázásának ünnepe és ál-domása az építőáldozat ismertetett folyamatahoz, azzal a lényeges változás-sal különbözve attól, hogy a szokás évszázados kopása következtében nem a munkakezdettel, hanem a falak felhúzásának elvégeztével tűzik ki a bokrétát.

„A kulpini tótoknál (Bács-Bodrog m.) mikor házépítésnél a falakat fölépítették, néha meg mikor a falakat fölrakták, néha mikor a tető favázát fölrakták, a mesterek egy feltűnő — rendszeren az utca felőli — részén az épületnek fagaly-lyakból bokrétát tűznek fel. Feltűzés után a mester a munkások és a háznépe jelenlétében egy pohár borral a kezében köszöntőt mond a házra, kívánván, hogy az Isten a házat is, de a gazdját is minden bajtól óvja. Köszöntés után a pohárból a bort megissza, a poharat földhöz vágja. Ezután a gazda tehetsé-géhez mérten kendőket, esetleg ruhadarabokat aggat a bokrétára ajándéku-l a munkásoknak.¹²”

Itt már az építőáldozatot és »megváltást« a bokréta, a ráaggatott kendők, ruhadarabok jelképezik. Hozzájuk kapcsolódik az italáldozat motívuma, mely a hiedelem szerint szintén bajtól való megóvást jelent.

⁵ Herrmann Antal: Az építőáldozatról. Ethn. 1903 : 462—63. 1.

⁶ Binder Jenő: Tojás az építkezésnél. Ethn. 1902 : 286. 1.

⁷ Györfly István: Nagyikunsgai krónika. Karcag. 1922. 29. 1.

⁸ Beluleszkó Sándor: Magyar hímes tojások. NE. 1905 : 113. 1.

⁹ Szabó Mátyás szíves közlése. Gyűjtötte: 1952.

¹⁰ Bálint Sándor szíves közlése. 1955.

¹¹ Pl. a székelyek kákával (gyékény) mérik ki az arrahaladó árnyékát és ezt a kákát ássák el az első ásonyomban (*Magyarság Néprajza*. II. kiadás 1943. IV. köt. 179. l.), vagy „ha-lottmérő” nádszálat, mogyoróveszőt tesznek a ház alapjába. Az építőáldozat végső csökevé-nyeként az ereszbe dugva patkányúzőnek tekintik, az állatok gerincén végighúzva rontás ellen óv, egy darabkaja zsebben hordva szerelemvarázsló. Szendrey Zsigmond: Halottak, szentelmények... Ethn. 1938 : 33. 1.

¹² Mattheidesz György: Ethn. 1897 : 437—8. 1.

Az építőáldozat áldomássá szelídült formája országszerte ismeretes

Dunántúli híradás szerint például: „Mikor a szelement fölteszik, az átilások (építőmunkások) vezetőjének egy pint bort adnak, ezzel fölül a szelemenre, s rövid fölköszöntőt mond. Kéri az Istent, mentse meg a házat tűztől, víztől. Kíván a gazdának erőt-egészséget, mindenben szaporaságot, maguknak azt, hogy keresményüket hasznukra fordíthassák. (Bankót nem kívánunk, mert azt úgy sem ad.) Felköszöntője végeztével ledobja az üres üveget. Ha eltörik, a gazda meghal, a ház szerencsétlen lesz, ha nem törik el: szívós, hosszú életű, háza szerencsés.”¹³

Az Alföldön, Mórahalmon »mielőtt cserepezni kezdenék a tetőt zöld ágakkal és kendőkkel díszítik fel, a munkások pedig bort kapnak.«¹⁴ Szegeden a bokrétaünnep alkalmával mondott rigmusokat is összegyűjtötték. Ezek a vőfélyversek mintájára és hangulata szerint születtek. Zeneszó mellett az egyik ügyesebb legény szavalta az új ház tetőzetén:

*De mivel az Isten e napot megadta,
Hogy kezünk munkáját megkoszorúzza,
Leng zöldág bokrétánk öröm lobogókkal,
Köszöntünk most reá egy pohár bort — fennszóval. (Éljen!)*

Felköszönti sorba az építettőt és családját, a mestert, a munkavezetőt, majd kőműves társait:

*Ti, társaim, kőműves munkások,
Őszinte örömmel nézek innét rátok.
Adja Isten, hogy még több éven át,
Végezhessünk több ily szép munkát. (Éljen!)*

Végül Szeged városát köszönti föl és az összes jelenlévőket. Minden szakasz után kiürít egy pohár bort, s a poharat földre dobja, miközben a cigány tust húz, társai pedig éljeneznek. Este nagy lakomát ülnek és a zöldágra kötözött kendőket szétosztják. A lakomát rendszeren tánc fejezi be.¹⁵

A makói gimnázium építésekor (1894) nem hívták meg az ünnepségre a dolgozókat. Vári Ádám a kőműves népköltő meg is átkozta az áldomáson résztvevőket:

*Sujtsatok le égi, gyűjtő elemek,
Koccintani itt, jó urak veletek!*¹⁶

A ledobott és épségben maradt poharakért nagy csata folyik a jelenlévők között, mert a hiedelem szerint hasznos kuruzslási eszköz, ha abból itatnak meg valakit.

»A 60-as években az egyik szegedi templom tornyáról a »Luca szél« levitte a gombot és keresztet, s midőn az újat feltűzték, a »felköszöntés« után ledobott poharakból 3—4 épségben maradt, s azok megszerzéséért a nép fanatikus veszekedést folytatott.«¹⁷

13. *Bellosics Báltint*: A hetési faház. Ethn. 1897: 101. 1.

14. *Bokor István*: Móradoomb és környéke. Szeged. 1936. 53. 1.

15. *Kovács János*: Szeged és népe. Szeged. 1901. 320—21. 1.

16. *Szabó J M[ihály]néj*: Bokrétaünnep. Fényszóró. A Makói József Attila Kultúrház Híradója. 1955. 5. sz. ápr. 18. 1.

17. *Kovács János*: i. m. 321. 1.

A szegedi múzeum várostörténeti gyűjteményében is van egy ilyen — bokrétaünnep alkalmából — ledobott üvegpohár.¹⁸

Egy hódmezővásárhelyi kőműves így mondta el a bokréta ünnepel kapcsolatos regulákat:

„Mi, kőművesek, az épület felbokrétázását gleichnizésnek nevezzük. (Gleichenfaállítás). A falak felhúzása után, mikor föltettük a szelement a tetőszékre, akkor kitzűztük a zöldágot is. Minden munkás fölkötött a zöldágra egy kendőt, meiyet az építetötől kapott ajándékba. Este ezt levehettük és elvihettük haza. A zöldág azért fenn volt mindaddig, míg teljesen be nem fejeztük az épületet.

Volt olyan eset, mikor fukar volt az építetöt, akkor, hogy megleckéztessük, — amiért nem adott kendöt a zöldágra — lehűztük a bakancsunkat és a kapcánkat kötöttük föl.

Ha intézmény volt az építetöt, akkor persze ilyen kendőajándékozás nem volt. Ezek pénzen váltották meg a kendőajándékozás szokását. Nagy áldomást csaptunk ilyenkor.¹⁹”

A kendők közül előszeretettel alkalmazták a pirosszínűt. A vérszínű kendők is bizonyára az egykori emberáldozat jelképes, csökevényes formáját őrzik. Ugyanakkor viszont a szocialista munkásmozgalom kezdete óta a hagyományos piros szín új értelmet is nyert, használatában hagyomány és újszerűség szépen találkozott.

A bokrétaünnep szokásáról érdekes tárgyi dokumentuma van a szegedi múzeumnak: »A Szegedi Egyesült Kőműves és Áts Segédek Cimere.« A címer üvegezett bádogkeretben van, olajfestékekkel festve vaslemeze, 1870-es évszámmal. A hazai munkásmozgalom korai szakaszából való. Egyik oldalán a mesterség szerszámai láthatók (1. kép), a másikon az előtérben két népviseletbe öltözött mesterlegény látható, kezükben mesterségük egy-egy szerszáma jelzi, hogy melyik a kőműves és melyik az ács. Munkabeli barátságukat kézfogással pecsételik meg. Oldalt egy épülő ház felbokrétázva, a zöld ágon többszínű (köztük piros) kendőkkel, a bokréta mellett, a ház tetőjén áll a rigmusmondó, fehér munkakötényben, kezében vörösborral telt pohár: éppen a rigmust mondja. A háttérben szintén épülő emeletes házak, előttük magas rúdra kötözött bokrétával (2. kép).

Hogy az épület felbokrétázásának ünnepe az egykori építőáldozat mai, csökevényes formája, bizonyítják az *átértelmeződött* formai jegyek is. A bokréta mindig zöldág, színes szalagok, kendők stb. együttese. A zöldág pedig a boszorkányűző eljárás mód egyik eszköze, mint népszokásaink erre vonatkozó adatai igazolják.

*Az ősi jellegű szokások között, — mondja a magyar néphit kiváló kutatója: Szendrey Zsigmond — első helyen áll elfejlődéseiben a mondaszerű emberelárástól a bokrétaünnepig az építőáldozat.*²⁰

Mai formájában a szokás tükrözi napjaink racionális gondolkodását, levetkőztetve a bokrétaünnepről az évszázadok során hozzátapadt babonás tartalmakat. Külső, formai megnyilvánulása pedig bővült: a bokréta mellé ma piros zászlót tűznek. Az átértelmeződésre pedig jó példa napjainkból ez az újsághír:

¹⁸ A szegedi Móra Ferenc Múzeum Várostörténet It. könyve. 1131. tételszám. Gaál Endre dr. városi tanácsnok küldte be 1925-ben.

¹⁹ *Saját gyűjtés.* Hódmezővásárhely 1952. Adatközlő Bodrogi János.

²⁰ *Szendrey Zsigmond: A magyar népszokások osztályozása. Ethn. 1923 : 21. 1.*

1. kép

2. kép

„Tegnap este 7-kor a Gyufagyár kultúrtermében a Szegedi Szörme és Bőrhakészítő Vállalat vezetősége vacsorán látta vendégül az új üzemszert építő munkásokat. A zöldág alkalmából rendezett összejevetelen az építőmunkások felajánlást tettek.”²¹

2. SEGÉDAVATÁS

Régi, hagyományos munkásszokás, hogy a felszabadult, fiatal segéd első keresményéből meghívja mestereit, segédtársait, jóbarátait a felszabadulását megünneplő áldomásra. Ismeretes hazánkban is a legkülönbözőbb ipari vidékeken.

Eredete a céhes idők hagyományaiban gyökerezik, bár a különféle avatási szertartások nem ismeretlenek a természeti népeknél és a parasztságnál sem.

A segédavatási ünnepet, áldomást *einstand*-nak, első állomásnak nevezik. Német elnevezése közismert és ez is arra utal, hogy a céhszokásokkal honosult meg nálunk. A céhhagyományok ismeretében kiderül, hogy nem is más, mint a céhesidők ún. »társposhara«. Gyakorolják akkor is, ha valahonnan új munkás kerül az üzembe. Az első hét végén, fizetéskor meghívja legközelebbi dolgozó-társait egy pohár borra. A céhes időkben az őt befogadó céh legényeinek kellett ezt fizetnie. (A céheket hazánkban az 1872 : VIII. tc. 83. § szüntette meg, s így az idősebb munkásnemzedék emlékezetében még elevenen élnek e hagyományok.)

Az *einstand* iratlan törvénye a munkásságnak. Megtartását nagyon számontartották és görbe szemmel néztek arra, aki kivonta magát e szokás alól.

Dabon, majd száz évvel ezelőtt így történt a az inas szabadtása:

„Ha a csizmadia inas tanulóéveit gazdájánál becsülettel kitöltötte, az őt ünnepélyesen legénnyé avatja. Meghívja a felszabadítandó szüleit, rokonait, céhbeli tagokat és mikor mind jelen vannak, a felavatandót székre ültetik, két suhanc új pár csizmát húz a lábára, egy a szék háta megett áll, s a felavatandót a vállcsontjánál fogva tartja, jó másik két suhanc fénymáz készlettel, ezek tükörfényességére tisztítják annak csizmáit, mely után hirtelen kirántják a széket alóla, úgy, hogy az földre pottyan, s akkor a jelenlévő suhancok még jól el is verik, már ki hol éri. A módosabbak zeneszóval hordoztatják körül a felavatottat községükben, s a meghívottakat megvendégelik²².”

Ipólyságon a hontmegyei mészáros céh így tartotta ünnepélyes külsőségek között a tanítványok szabadtását s múlt században:

„... a felszabadítandó ifjak... egymás után sorba állnak. Az atyamester előveszi az őslapátot, s ezzel a felszabadítandó ifjú azon részét, melyen ülni szokott, háromszor érzékenyen megilleti. A harmadik ütésnél a legénykét két kamasz, két kezénél fogva előre lódítja, s így mindegyik hasonló manipuláción, lapátoláson és továbblódításon megy keresztül. Az ellódítás 20 évvel ezelőtt egy nagy vizeskádba történt, de ez a szokás azóta eltöröltetett. 1862-ik évben az ünnepély ismét megtartott, s valakinek azon indítványja, hogy a lapátütések ismét eltöröltessenek, leszavaztatott, s a tisztas szokás mentve maradt. A folszabadítást ünnepélyes vacsora és reggelig tartó dárdió követte²³.”

A segédavatásnak tehát lényeges mozzanatai voltak a verések, a „lehúzások”, természetesen helyenkint és céhenkint változó egyéb motívumokkal

²¹ Délmagyarország, 1956. márc. 27.

²² *Réső Ensel Sándor*: Magyarországi népszokások. Pesten. 1866. 89. 1. (Réső Ensel az első gyűjtők közé tartozott, akik felismerték a népszokások gyűjtésének jelentőségét. Erdeméből és kezdeményezéséből mit sem von le az, hogy eredeti, helyszíni gyűjtést ő maga nem folytatott. Könyvét a korabeli sajtóban megjelent írások kicédulázása alapján állította össze. Erzéket bizonyítja, hogy már e korai időkben felfigyelt a munkásszokásokra is.)

²³ *Réső Ensel*: uo. 166. 1.

bővülve. A segédde-„ütés”-re analógiául szolgál az egykori „lovaggá-ütés”, vagy a paraszti legénytársaságokban a „legénnyé-avatás”, de mindmáig leg-egyszerűbb formájában a születés-, névnapi *fülhúzás*. Valamennyi szintén ősi hiedelmet őriz: a veréssel voltaképpen az ártó szellemeket vélték kiűzni az ünnepeltből.

A mesterlegény avatás Szegeden a munkáselet jelentős mozzanata volt. Reizner János jegyezte föl lefolyását:

A felszabadítandót a céhház-hoz vezették, ahol már várták a mesterek. A pajcic (Beisitz) majszter elnökösködött a díszes faragású kis láda előtt, amelyben a „kistársaság” iratait és cin kannáját, a társpharat őrizték, valamint a legényektől minden héten beszedett két garasokat.

Itt e láda előtt tanítják meg a legényregulákra. Megkérdik tőle: legény akar-e lenni, és azt, hogy kiállja-e, amit a többi becsületes legény kiállott. Az igenlő feleletre keresztapát választ magának a szabaduló, lefizeti a taksát: kijelenti, hogy borral kívánja slajfoltatni (szabadítani) magát. Egy itce bort kap a kezébe és felköszönti a pajcic mestert és a legénytársaságot. Majd így szólak hozzá: „En hagyok neked örök emlékül egy strófit a jobb füledbe, a balon ki, egy üstök rántást, egy pofoncsapást és egy friss pohár bort az én és a te becsületes legény nevünk fenntartásáért.” Eközben a szabaduló fülét jól megcsavarták, üstökét megrázták, és hatalmasan arcul ütötték. Ez által vált meg az inasságtól, mert ezentúl szabadságában állott a vett sérelmeket viszonzni. Mikor mindezt sikerrel kiállta, számos útravaló jótanács kíséretében így szóltak hozzá: „Most már legény vagy és elmégysz a frentbe.” (Az idegen földön való vándorlást nevezték így.)²⁴

Hasonló, de emberségesebb, patriarchális beszédekkel tarkított legényavata-
tást ír le Kassák Lajos önéletrajzi regényében²⁵.

A hódmezővásárhelyi szücsök befogadási rigmusai is híven idézik a le-
gényavatás és befogadás hangulatát, mint az alábbi társphár köszöntő rigmus
bizonyítja:

*... Tanuló inasi időmet haladtam,
Ámbár terhe alatt nem egyszer izzadtam,
Tűrésemmel mégis példát mutattam,
Hogy tanulásomban állandó maradtam.*

*Azért most megkérem itt az ifjúságot,
Illő tisztelettel ezen társaságot:
Mutasson ezentúl hozzám barátságot:
En is kipótolom a hiányosságot.*

*Becsülettel tiszta, fénylő gyülekezet,
Minden rendben karban lévő felekezet,
Hivatala szerint, ki ideérkezett,
Kérem, hogy most ki-ki fogjon velem kezét...*

Majd iszik a társphárból a szegény vándorló szücslegényekért, valamint a
vásárhelyi lányokért:

*Ez a pohár társphár,
Ezt megiszom a vásárhelyi szüzekér,
aki engem arra kér,
Hogy én legyek az övé. Éljen!²⁶*

Budapesten a 900-as években így játszódtott le egy avatás az öntőmunká-
soknál:

„A segédjelölt elkészítette szabaduló munkáját. — Ő akkor egy nagyon divatos
cifra kályhát öntött, — ezt kiállították, elbírálták. És egy vasárnap aztán segéd

²⁴ Könyves János: Szegedi Napló, 1895. 307. sz. Idézi: Kovács János: i. m. 329–30. 1.

²⁵ Kassák Lajos: Egy ember élete. Bp. 1946. I. kötet 189–192. 1.

²⁶ Kiss Lajos: A szücsmesterség Hódmezővásárhelyen. Debrecen. 1926. 33. 1.

lett az inasból. Kapott egy szivart, meg egy pofont. Immár — mit inaskoorában nem tehetett — rágyújtott, a füstbe nézett, s tán arra gondolt, hogy ezután csakugyan soha többé nem lesz része pofonokban?²⁷”

1938-ban jómagam is egy fővárosi nagyüzemben szabadultam:

Mint fiatal segédet, figyelmeztettek a mesterek, ne feledkezzen meg az einstandról. Miután még sohasem hallottam erről, kérdésemre elmondták, hogy régi mesterségbeli szokás és illik megtartani, bár manapság már nem kötelező. Így nyilatkoztak többi munkatársaim is. Utána megvizgasztaltak: „Ne félj, haza is viszel valamit az első keresetedből.” Három évi — nem éppen vidám — tanoncélet után magam sem voltam ellenzője az avatásnak és a vele kapcsolatos áldomásnak. Szombaton, fizetés napján elmentünk egy közeli, kiszemelt vendéglő különszobájába: megünnepelni felszabadulásomat. Mintegy húszan voltunk: idős mesterek, öreg, fiatal segédek vegyesen. Jó érzés volt, hogy mint ünnepeletet az asztalfőre ültettek, és látható megbecsüléssel bántak velem, hiszen ezt mindeddig nem tapasztaltam. Tanítómestereim ültek kétoldalt, majd az egyik mester csendet kért, s meleg szavakkal rövid köszöntőt mondott: Vége van — úgymond — a tanoncéletnek számomra; most az „élet kapujában” állok, becsülettel dolgozom: mindig legyek szolidáris munkatársaimmal, sztrájktró, csoze, huligán sose váljék belőlem.

Ezután a jelenlevők kezét fogtak velem. Munkatársaim szerények voltak és beérték fejünkint egy pohár sörrel, sóskiflivel. Ezután még sokáig együtt maradtunk vidám beszélgetés és anekdotázás közben, de a további söröket már mindenki maga fizette. Erre gondosan ügyelt az egyik mester.

Meg akartam hívni tegnapi tanuló társaimat is, de felvilágosítottak, hogy az einstandon csak a mesterek és a segédek lehetnek jelen. Így aztán őket egy másik alkalommal mozielőadással kárpótoltam...

A legkülönbözőbb vidékek és szakmák segédavatási szertartásainak bemutatása, mely a legutóbbi időkig fennállt, meggyőzően bizonyítja a szokás elterjedtségét.

3. LAKOZÁS, MUNKÁSBÁLAK

Jelentős ünnepi eseményt jelentettek a munkásság számára a farsang idején tartott *lakozások* (céhbálak, munkásbálak) is. A szakiradolomból számos leírást ismerünk e nevezetes hagyományról. Különösen fontos beszámolni az ismert adatok birtokában a lakozásokról, *dalidókról*, mert az elmúlt években a szakszervezetek újból felevenítették e kihalófélben levő értékes hagyományt, a számos szakmai bálról olvashattunk tudósításokat. *E lakozások* is ősi paraszti hagyományokban gyökereztek: a parasztlakodalom számos elemét használták föl.

Kunszentmártonban a „céhbeli iparossegédek” rendezték a dalidót. A résztvevők: mesterek, munkaadók és családtagjaikból kerültek ki.

A vendégek az e célra készített „koszorúba” bizonyos pénzüsszeget helyeztek. A befolyt pénzekre, a felszolgálás zavartalanságára, a józan magaviseletre külön felvigyázó ügyelt, aki a terem valamely feltűnő részén ült.

A segédek két vőfélyt választottak szavazattöbbséggel, ezek mentek hívogatni ékes versekkel a vendégeket a lakozásra. A lakozásban a vőfélyek a rendezők és előtáncosok, kiknek a többi segédek engedelmességgel tartoztak.

A vőfélyek két csinos nyoszolyólányt választanak maguknak. Ezek szalagozzák föl a vőfélyeket, mossák ki a vőfélyinget, és készítik a koszorút, melybe a pénzek kerülnek. A koszorún fából, vagy papírból aranyozott céhjelvények függenek.

A lakozás napján a vőfélyek díszes ruhákban, zeneszókísérettel a legénységet

²⁷ Dalos László: Egy szivar, meg egy pofon. Új Hang. 1956. 2. szám. 61—62. 1.

a hivatalos házakhoz vezetik. Így sorrajárlják vidám kurjongatások, ivások közepette előljáróikat és elindulnak a lakozás színhelyére. Eleinte csak a legények mulatnak, nyolc óra tájban jönnek a mesterek stb.

Az idősebb férfivendégek mellékszobákban, borosasztal mellett beszélgetéssel töltik az időt és csak akkor jönnek elő, mikor feleségükkel a „mester-táncot” járják. Éjfél tájban kezdődik az ünnepi vacsora, melyet közadakozásból teremtenek elő. Majd a vőfélyek a céhmester elé állnak kivont karddal, nyoszolyólányaikkal együtt és megköszönik a lakozás engedélyezését. Erre ők is helyet kapnak a főasztalnál. A vacsora után a mulatság réggelig tart.²⁸

A miskolci szürszabók is farsang évadján tartották dalidójukat. Cifra szürben, magyar ruhában gyülekeztek.

Egy szálas, virgonc legényt szemeltek ki rendezőnek. Az ő kiváltságai közé tartozott, hogy kalapját fenntarthatta, kezében csörgővel irányította a cigányt és a táncot, ő osztotta ki a táncosokat egymásnak. Tréfából megtette, hogy öreghez fiatalt sorolt. Az ülve maradottak szórakozásáról is gondoskodott. Éjfélkor csörgőjével jelezte a szünetet. Ekkor minden vendég, ki mit hozott, maga elé rakta a terem padlójára, s vidám társalgás közben elfogyasztotta. A szoba közepén levő asztalon tálcá állott, melybe ki-ki beledobta a dalidóra szánt összeget. Ebből került ki a feketekávé.²⁹

Rozsnyón farsang idején a céhifjúság táncvigalmai egymást követték. A tisztújítás is ilyenkor volt. A céhládát ünnepi menetben vidám kurjantások, mondások, rigmusok közepette vitték az új előljáráshoz. E leírásban új elemeket ismerhetünk föl:

A táncvigalmakban nagy szerepet kaptak a mesterségbeli mivoltot jelképező álarcos figurák. Táncreguláikhoz tartozott, hogy az előtáncos — Rozsnyón: fűrölő — által a férfivendéghez vezetett táncosnőt el kellett fogadni, és az első táncot vele kellett eljánni. Önkéntes választás ilyenkor tilos volt.

A vigalmak alkalmával a felkőszöntéseknél egy lopótökszerű, mintegy öt láb (másfél méter) hosszú, buzogányalakú cinedényt használtak. Ezt flóribuszpalacknak nevezték, az elszavalt rigmust pedig flóribusznak. A háromtölcsés edényt kézbe fogva egy erős hangú csizmadia legény felkőszöntőt mondott az összes előljáróért, családjukért és a jelenlevő lányokért. Közben három kortyot ivott. A harmadik kortyot az edény tartalmának teljes felhajtása, sok vívát és éljen követte.

„Így mulatnak még sokáig, míg megérkezik a hajnal, s letépi róluk a koronát.”³⁰

A zilahi szücsök *tarisznyás bálja* (mindenki maga hozza az elemőzsiát) külsőségeiben dramatikus népszokásaink közé illik. A bálát megelőző körmenet ezt igazolja:

„A bál kitzüzetvén bizonyos napra, a céhbéli fiatalság szekerre ül, s egy kitö-mött vaddisznót hurcol fel, alá, mely fogait az utcai közönségre vicserítja. A menet előtt két szép szücs legény, kardosan, nemzeti színű koszorúval halad: hátul pedig két csikósnak öltözött legény pattog karikással. Így csinálnak hűhót. Este a terem ablakán ilyen feliratot lehet olvasni:

Szorgalommal békesség fog kezet,
Munka után jól esik az élvezet.

Benn a teremben a tető közepéről zöld koszorú lóg, míg köröskörül különféle állatok — farkas, róka, nyuszt, menyét, bárány stb. — mozganak. És most megzendül a zene, az ifjak pengetik sarkantyúikat, táncba elegyednek, s vígan mu-

²⁸. *Réső Ensel*: uo. 195—97. 1.

²⁹. Uo. 200. 1.

³⁰. Uo. 235—36. 1.

latnak reggelig. Az öregek egyrésze a lejtő párokat nézi, más része pedig a mellékszobákban idógal csendesen.”³¹

Szegeden a legényavatással egyidőszakban, farsangkor volt az egyes céhek lakozása, néha több napig is. A város népe előtt főleg a csizmadia és szűcslegények lakozása lett híressé. A bálát megelőző felvonulás viselettörténeti vonatkozásban is jelentős adatokkal gyarapítja ismereteinket:

„A gyönyörűen sujtásolt magyar nadrágba ezüst gombos mellénybe, piros vagy sárga szattyánból készült sarkantyús csizmákba öltözött 12 hívogató mesterlegény, remekül kihimzett bőujjú (borjúsájú) patyolat ingeivel, s egyik sarkánál fogva feltűzött hófehér kötényével, fejükön zsinóros kalppaggal, s kezükben citromba szúrt fényes, görbe karddal — valóban festői látványul szolgáltak, amidőn harsogó zene kíséretében ujjongva, táncolva vonultak be a mulatság színhelyére . . .”³²

Hódmezővásárhelyen a mesteremberek lakozásáról van tudomásunk, de a legények adják össze a pénzt zenére és borra. Az ételeket a mesternék sütik-főzik. A kitűzött napon szalagos ifjoncok mennek vendéghívogatónak. A vendégeket a külön asztalnál ülő előljárók elé vezetik és bemutatják. Ilyenkor áldoznak rangjukhoz méltóan a céh javára. A lakozás itt is 2—3 napig eltartott.³³ Innen számos, a vőfélyversek mintájára íródott lakozási rigmusból ismerünk. Ilyen pl. a szűcsök „Táncmesternék való” hívogatója is:

*Alázatossággal engedelmet kérek,
Hogy ily bátorsággal belépni merészek.
Ezen szavaimmal kérek engedelmet,
Akiket ez házban mostan megtiszttelek.
Ez óra nyitja meg szívünket és szánkat,
Egy tisztos szóra általunk szólítja,
Érdemes atyamester úr kéri,
A szűcs ifjúság szívből tiszteli:*

*N. N. urat, N. asszonyt és a szárnyok alatt felnevelt N. lányukat, hogy jövő vasárnap délután 1 órára a Fekete Sas vendégfogadó szállóba egy tisztességes mulatságra szívesen fogjuk látni, ha szíves szeretetüket hozzánk meg fogják mutatni.*³⁴

Külön rigmus volt a dékán koszorúvitelére, a „szálláshoz” való megérkezésre is, a fentiekhez hasonló cikornyás stílusban.

Számos vásárhelyi munkás emlékezett az ún. fényes bálakra, melyek a helyi munkásság farsang idején tartott ünnepi összejövetelei voltak. Ezt már a céhes idők megszűnte után, a szervezett munkások rendezték, de az egykori lakozások hagyományainak egyrésze tovább élt közöttük 1914-ig. Mondják, hogy nagyobb megtiszteltetés nem érhetett fiatal szakmunkást, mint ha rendezőnek választották.

Hogy milyen élményt jelentett a résztvevőknek a fényes bálon való részvétel, bizonyítja Bodrogi János, régi munkásharcos.

Minap egy idős asszony jön tőle, a mostani könyvtárostól könyvet kérni. Válogatás közben így szól: „Nem ismer meg, Bodrogi elvtárs?” „Nem én!” — „Pedig negyven évvel ezelőtt, mint rendező táncolt velem a fényes bálon!”

³¹ Uo. 348. 1.

³² *Varga Ferenc*: A nem rég eltörült honi czéhrendszer rövid ismertetése. Történeti és Régészeti Értesítő. Temesvár. 1876. 19. 1.

³³ *Résó Ensel*: i. m. 253. 1.

³⁴ *Kiss Lajos*: i. m. 34. 1.

A munkás táncvigalmak tehát jeles eseményei voltak az egykori munkáséletnek. Helyesen figyeltek föl a közelmúlt években ezekre a szakszervezetek, és a régi hagyományok figyelembevételével számos szakmában megrendezték e tradíciókat idéző bálakat.

TANULSÁGOK ÉS FELADATOK

A bemutatott munkásszokások szoros kapcsolatot mutatnak parasztságunk ősi hagyományaival, és jól példázzák az egykori babonás hiedelmekből született szokások változott alakú és értelmű továbbélését. Különös jelentőséget ad a bemutatott szokásoknak, hogy mindmáig tovább élnek: megtalálták helyüket és funkciójukat szocialista környezetben is. Elavult, babonás tartalmukat levetkőzve, új formai elemekkel is gazdagodnak.

Az épület felbokrétázása mai értelmezése szerint az alkotó munka után érzett jogos öröm megnyilvánulása: piros zászlajával messzire lengeti a hírt: ismét elkészültünk egy újabb építménnyel.

A *segédavatás* haladó motívumai — az egykori cikornyás mondókák nélkül — ünnepélyessé tehetnék az MTH tanintézetek végző, felszabaduló növendékeinek búcsúztatását. Az idős szakmunkások bizonyára szívesen gyakorolnák a szakmába való befogadás hagyományos, színes, tartalmas szokását. Az avatandó számára pedig az avatás ünnepélyes aktusa kedves emlék maradna.

A *lakozások*, vagyis munkásbálak, szakmai bálak napjainkban is elevenen élnek. De szükség lenne összegyűjteni a *lakozások*, *fényes bálak*, *táncvigalmak*, *dalidók* hiteles helybéli emlékeit, hogy kellő szelektálás után ezekre a *helyi hagyományokra* építhessük szakmai báljainkat.

A munkáshagyománykutatás nem állhat meg a főváros kizárólagos vizsgálatánál. Az ország bánya- és iparvidékeinek vizsgálata igen előnyösen kitérítaná ismereteinket. A gyűjtést iparvidékenként kellene megszervezni. A társadalmi gyűjtők segítségével is hasznos lenne a munkáshagyománykutatásban. Egy-egy megye munkáshagyomány-anyagának népszerű formában való kiadása nagyban elősegítené munkánk eredményességét.

Végző célja és értelme a munkáshagyomány-gyűjtésnek: *megismerni a magyar ipari munkásság életét és kultúráját.*

Még a kezdeti formákat, a kialakulás és fejlődés kérdéseit is megragadhatjuk, mert az elmúlt 80 évre (a magyar szervezett munkásmozgalom kezdetére) vonatkozólag számost írásbeli dokumentumot, s a 90-es évektől kezdve még élő adatközlőket is találhatunk.

Ennek a kultúrának kapcsolatait gyökerét és talaját megkeresni, összekapcsolni a parasztkultúrával: igen fontos feladat. *Az eddigi gyér kutatások is azt bizonyítják, hogy a magyar ipari munkásság kultúrája a kezdeti fokon szoros kapcsolatban állt a paraszti kultúrával.*

A paraszti és munkáskultúra összekapcsolása és a nemzeti kultúra egészébe való szerves beilleszkedése nagymértékben elősegíti majd művelődési forradalmunk célkitűzését: szocialista tartalmat — nemzeti formában.

NAGY DEZSÓ